

sestaviti«. In tega niti ne stori, pač pa nas čisto na koncu vrne na začetek, ko se še enkrat spomni svojega veroučnega učitelja Ivana Vaneka Pucka iz haloškega Zavrča in akademika dr. Antona Vratuše – Vrana, »tega orača na njivi prekmurskega jezika«, ki mu je večkrat dejal, da se je v »belem svetu pravega izraza najprej spomnil v prekmurščini«. Sleđnja je od leta 2019 vpisana na Unescov reprezentativni seznam nesnovne dediščine človeštva. Je že moralo biti tako.

Marjan Toš

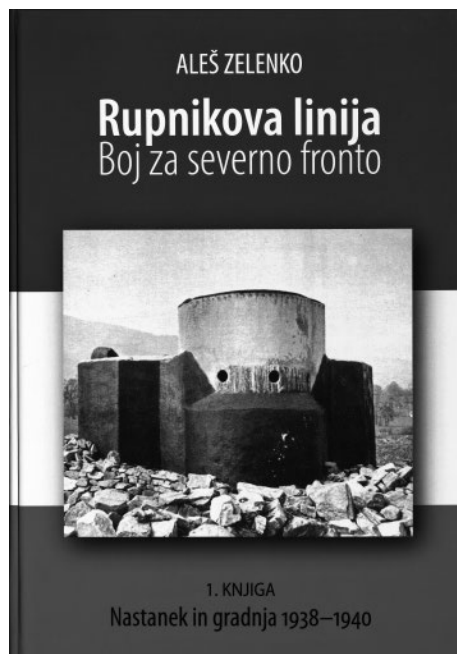
RECENZIJA KNJIGE »RUPNIKOVA LINIJA. BOJ ZA SEVERNO FRONTO«

Pričujoči zapis je kratka recenzija nove knjige Aleša Zelenka, ki jo je izdal Kulturni center Maribor. Delo naj bi bilo prvo v sklopu štirih, v katerem se (in se še bo) avtor ukvarjal s tematiko utrdbene dediščine t. i. Rupnikove linije pri nas. Ker knjigo uvajata predgovora dr. Karle Oder in dr. Marjana Žnidariča, ki že pojasnjujeta kontekst in vsebino monografije, bom sama raje izpostavila nekaj misli o vojaški utrdbeni dediščini pri nas.

Naša država leži na strateško izjemno pomembnem območju, kar v današnjem času dokazujejo predvsem kolone vozil, ki iz srednje Evrope potujejo proti morju. V preteklosti pa so se tu konstantno premikale vojske in se selila ljudstva, medtem ko so si raz-

lični narodi prizadevali za nadzor tega ozemlja. Najbolj lahko na to trditev vezemo območje t. i. postojnskih vrat, ki mi je osebno tudi bližje, saj prihajam iz okolice Postojne. Prebivalci omenjenih krajev z vojsko živimo že od nekdaj. Nič posebnega se nam ne zdi, da se na bencinski postaji poleg našega avtomobila ustavi kateri od oklepnikov Slovenske vojske; ne razmišljam o tem, da je bilo veliko stavb v naših krajih postavljenih z vojaškim namenom; prav tako se tudi ne ukvarjamo z ostanki bunkerjev in vojaških objektov ali jarkov, na katere naletimo na sprehodu po gozdu. Na ta fenomen opozarja tudi Zelenko v svoji knjigi, ko pojasni, da nekoč pomembnim objektom »večina ljudi ne posveča posebne pozornosti in jih preprosto prezre, saj so zapadli v pozabo.«²

Za to »pozabo« je krivih več dejavnikov, pri čemer bi izpostavila predvsem

² Zelenko, Rupnikova linija«, 9.

pomanjkanje arhivskih in dokumentarnih virov v zvezi z njo. V prvi vrsti gre namreč za vojaške materiale, ki so že v osnovi težje dostopni, kot drugo pa velik del teh virov hranijo tuji arhivi. Po okupaciji države leta 1941 sta dokumentacijo namreč prevzeli italijanska in nemška vojska. Dostop do arhivov je tako še danes v veliki meri otežen.

Ironično je torej, da je Slovenija tako zaznamovana z vojaško dediščino in povezana s pestrim vojaškim dogajanjem v preteklosti, hkrati pa se prav s to dediščino ne ukvarjamo (ali ne želimo?). Marsikomu, predvsem tujcem, ta vrsta dediščine ni samoumevna in postaja celo vedno bolj atraktivna. Dokaz za to je vse večje število obiskovalcev muzejev in muzejskih zbirk z vojaško dediščino, udeležencev raznih pohodov in uporabnikov poti, ki povezujejo nekdanje vojaške objekte, in tudi pozivi k ureditvi le-teh na nivoju države.³ Vsi smo vsaj bežno slišali za Maginotovo linijo ali pa fortifikacijske sisteme na Češkem, malo pa vemo o utrjevanju naših krajev. Kot omenja avtor, je Rupnikova linija ena redkih obrambnih črt v Evropi, ki nima niti enega spominskega muzeja, pri čemer pa prav to dediščino evropske države uspešno izkoriščajo, pogosto s spreminjanjem njene namembnosti, to je s preoblikovanjem v turistične in gostinske objekte. Pri nas se z raziskovanjem in interpretacijo te tematike ukvarjajo predvsem redki »laiki« in entuziasti.

Knjiga Aleša Zelenka tako predstavlja eno od najboljšejših in sistematičnih del, ki obravnavajo utrdbeno dediščino

Rupnikove linije oziroma ožje, njenega severnega dela pri nas. Kot že omenjeno, se je – čeprav je rezultat utrjevanja med vojnama na ozemlju Slovenije okrog 2000 vojaških objektov – te teme do danes lotilo le malo raziskovalcev. Velik preboj je vsekakor pomenila ustanovitev Zgodovinskega društva rapalska meja, ki skrbi za raziskovanje, ohranjanje, zaščito in interpretiranje te vrste dediščine pri nas. Člani društva redno objavljajo svoja dognanja in raziskave, načrte in fotografije ter ostalo dokumentacijo, zato bi morali po mojem mnenju predstavljati izhodišče za vsako resnejšo raziskavo te vsebine.

Z Alešem Zelenkomi se osebno ne poznam, zato sem bila ob prvi omembi vsebine njegovega dela skeptična. Pa ne zato, ker sem poznavalec utrdbene dediščine ali pa se z njo podrobneje ukvarjam, ampak ker predstavlja (tudi v strokovni javnosti) izjemno spolzka tla. O različnih bunkerjih, skritih rovih in neverjetnih topovih obstaja namreč vrsta zgodbic, legend in domnev, malo pa je dejanskih primarnih in arhivskih virov, ki bi te ljudske »štorijske« potrjevale. Mogoče zaradi poklicne deformacije zato vedno zastržem z ušesi, ko je govora o tej temi. Ker pa dobro sodelujem z zgoraj omenjenim društvom, sem se takoj obrnila na njegovega predsednika Grego Žorža, ki je moje prvotne dvome v trenutku zatrl: »To knjigo je treba imeti.«

Odločitev je padla in odprla sem trde platnice. Že bežen pogled na kazalo knjige nam da vedeti, da je avtor opravil izjemno delo. Temo utrjevanja meja, ki

³ Pri tem naj opozorim, da Republika Slovenija še vedno nima sistematično urejenega popisa vseh objektov utrdbene dediščine, zato je kakršnokoli ukvarjanje z njimi običajno »siva cona«.

so se ga po 1. svetovni vojni lotile skoraj vse evropske države, uvede z zgodovinskim orisom Kraljevine SHS oziroma Jugoslavije, pri čemer pa se osredotoča predvsem na nevarnosti, ki so ji pretile in so bile tudi osnova za odločitve o zaščiti ozemlja. Nadalje obširno opisuje fortifikacijske sisteme drugih držav in s tem kontekstualizira vojaško strategijo fortifikacije pri nas. V drugem delu knjige pa se avtor podrobneje ukvarja s t. i. severno mejo oziroma »Maistrovo linijo«, kot jo poimenujejo domačini. Od tisočih objektov, ki jih je gradila Kraljevina Jugoslavija v okviru svojega obrambnega sistema na našem ozemlju, jih je največ na (zahodnem) delu nekdanje rapalske meje, to je na nekdanji meji s Kraljevino Italijo. Objekti na tem delu so tudi največji in najmogočnejši. Na severni meji, ki se ji posveča avtor, pa so objekti manjši in šibkejši, a so prav tu – ironično – ob nemškem napadu leta 1941 potekali večdnevni boji. Drugje je obramba padla skoraj takoj ob napadu, tu pa so vojaki in utrdbe dejansko upravičili svoj namen.

Kot zgodovinarica me najbolj zanimajo teme, ki jih uvrščamo v sodobno vojaško zgodovino Slovenije, pri raziskovanju pa me v veliki meri najbolj privlači zgodovina »malega« človeka, mikrozgodovina ali zgodovina običajnih ljudi, če hočete. Zaradi omejenosti arhivskih virov, sploh vojaških, se moram velikokrat zanašati na t. i. »Oral History« oziroma ustno zgodovino. V grobem le-ta pomeni zbiranje, preučevanje in interpretiranje osebnih zgodb, pripovedi in pričevanj ljudi o določenem dogodku ali zgodovinskem

dogajanju. V knjigi Aleša Zelenka zato poleg terenskega dela, ki ga je opravil, osebno najbolj cenim njegov obširen seznam ljudi – pričevalcev, domačinov, s katerimi je opravljal intervjuje in so bili nepogrešljiv vir informacij. Ob pregledu bogatega kazala virov, ki jih Zelenko zbira že dobrih trideset let – po različnih domačih in tujih arhivih, knjižnicah, muzejih in na terenu – pa lahko z gotovostjo zatrdim, da gre za njegovo življenjsko delo. Za to mu čestitam in se mu iskreno zahvaljujem!

Dr. Karla Oder je v predgovoru knjige zapisala, da danes: »ko so za nas mirnejši časi, ko smo del Evropske unije, dobivajo dogodki 20. stoletja jasnejšo, s čustvi neobremenjeno podobo, iz katere se vse bolj kaže pomen dosežene svobode in miru.«⁴ Zapis je nastal pred dobrimi desetimi leti, v času, ko smo Evropejci res le od daleč spremljali vojaške aktivnosti po svetu in avtorica je zato upravičeno napisala, da smo živeli v mirnejših časih. Danes, v letu 2023, pa se, sploh v luči dogajanja, ki ga lahko spremljamo v Ukrajini, veliko bolj strinjam z avtorjevim zapisom, ki je na koncu svojega uvoda tako jasnovidno uporabil poved iz Biblije: »Kar je bilo, bo spet, kar se je zgodilo, se bo spet zgodilo, nič ni novega pod soncem.« Mogoče bi se tudi zaradi zgoraj napisanega in ker je zgodovina resnično (kot se vedno znova zavemo) učiteljica življenja, končno začeli ukvarjati tudi z dediščino, ki nam včasih ne diši, ali pa nas spominja na nekaj, kar želimo pozabiti.

Ana Čič

⁴ Zelenko, »Rupnikova linija«, 4.